

... a magyar népköltészetben^{1*}

Előadásomban arra keresem a választ, hogy az isteni, a *teológiai erények*, a hit, a remény és a szeretet miként vannak jelen a magyar népköltészetben, pontosabban a népdalainkban és a népballadáinkban. Ezek a csodás alkotások mi módon közvetítik ezeket a mintákat, hogyan nevelnek erkölcsös viselkedésre. Most, mintha egy lány nyakába egy szép kalárist fűznénk dal-gyöngyökből, a magyar népköltészetből vett példákkal szeretném megmutatni az erkölcsi tanulságok, útmutatások néphagyományainkban munkáló jelenlétét.

„Aki szeret, az énekel, aki énekel, az kétszeresen imádkozik” – mondta Szent Ágoston, ezért a népköltészeti alkotásokat el is énekelem és kérem, aki ismeri ezeket, énekelje őket velem! Már csak a hely szelleme miatt is, hiszen főiskolás koromban itt énekeltem szép eredménnyel a Helikon Napok megmérettetésén. Másrészt, mivel a népi kultúrában a közös éneklés állandóan jelen volt, erősített, vigasztalt, örömet szerzett. Mesteremtől, dr. Barsi Ernőtől is azt tanultam, hogy az előadás során mindig énekeljünk közösen. Úgy gondolom, az olyan, mintha lélekben fognánk egymás kezét vagy segítenénk bánatának megértésében, keresztünk hordozásában. Azt sem szabad elfelednünk, amit Sütő András mondott: „Amíg egy nép énekel, messzire hallatszik, hogy létezik!” Berzsenyi Dániel szülőföldjéről is hangozzanak messzire ezek a népi gyöngyszemek! Idő hiányában azonban csak néhány variánst tudok felidézni, elsősorban azokat a példákat, amelyeket gyűjtöttem vagy gyakran énekelek.

A hagyományokon alapuló kultúrában a *hit* az ember ünnepeinek, hétköznapjainak része volt. A napot imádsággal kezdték és fejezték be. Népköltészetünk csodálatos „énekes imádsága” az *Erdő mellett estvéledtem* kezdetű népdal, amelyet Kodály Zoltán gyűjtött 1922-ben Pásztón, és *Esti dal* címen dolgozta fel 1938-ban gyermek-, majd 1939-ben vegyeskarra.

„Erdő mellett estvéledtem
Subám fejem alá tettem.
Összetettem két kezemet,
Úgy kértem jó Istenemet:

Én Istenem adjál szállást,
Már meguntam a járkálást,
A járkálást, a bujdosást,
Az idegen földön lakást.

Adjon Isten jó éjszakát,
Küldje hozzánk szent angyalát,
Bátorítsa szívünk álmát,
Adjon Isten jó éjszakát!”

* Elhangzott a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság ülésén. (XXVII. Berzsenyi Helikon Napok, „Köt engemet a jó Isten kévébe...” című konferencia, Keszthely, 2017. május 5.)

Azt gondolom, nincs olyan ember, akit meg ne hatna, amikor Csíksomlyón, a szent nyeregben százezrek ajkán csendül fel a magyarok „kis székelly himnusza”. A Bartók-kutatók szerint ugyan ez az alkotás nem népi eredetű, zenei kiválóságunk mégis a népdalok ismeretében alkotta meg. Arra is van adatunk, hogy „Kerényi György 1940 szeptemberében felhívást tett közzé az Énekszó című zenepedagógiai folyóiratban: *Keressünk szöveget Bartók: Este a székellyeknél dallamára!*”¹ Azt is „... biztosan tudjuk, hogy dr. Tamás Győző r. k. káplán a vers írója, aki ezt kórusával a bartóki dallamra énekelte is.”² Jancsovics Antal írásából az is kiderül, hogy a következő szám már le is közölte a díjnyertes szöveget, melyet cserkészcsapatok lelkesen terjesztettek Erdélyben. Nem célozom most, hogy a folklorizmus, a folklorizáció jelenségét az említett témában taglaljam, nyomozzam, de egy biztos: népünk ezt a dalt ma, mint népdalt, magáénak vallja és éneкли:

„Ó én édes jó Istenem,
oltalmazóm, segedelmem,
vándorlásban reménységem,
ínségemben lágy kenyerem.

Vándorfecske sebes szárnyát,
vándorlegény vándorbotját,
vándor székelly reménységét,
Jézus áldd meg Erdély földjét.

Vándorfecske hazatalál,
édesanyja fészkére száll.
Hazajöttünk, megáldott a
Csíksomlyói Szűz Mária.”

A falusi ember nemcsak mindennap imádkozott Istenhez, szokásaiban, rítusszövegeiben (betlehemezés, bölcsőcske, szálláskeresés, pünkösödölés), jókívánságaiban, de kéréseiben is gyakran fordult Hozzá és a Szent Családhoz. Gyermekként a ménfői templomban, advent idején én is büszkén énekeltem a Szűzanya szerepét a szentcsalád-járás alkalmával. A szokás erkölcsi üzenete: a rászorulónak segíteni kell, legyen az szállást kereső istenség, vagy koldus, ki kell nyitni előttük a szívünk ajtaját.

„Meglátogat minden tanyát,
Szállást keres a Szent Család,
Halljátok meg, jó emberek,
Nyissátok meg szíveteket!

Áldd meg minden ügyeinket,
Békében óvd nemzetünket,
Szent Család, légy örömünk,
Jóban, bajban, légy velünk.”³

Megjegyzem, Gyömörén és Felpécen is gyűjtöttem ebből az ájtatossági formából egy-egy szép változatot.⁴

A falusi ember, ha gondja volt, vagy tanácstalan volt, gyakran *szólította* meg a Mindenhatót. Hozzáfordult kérésével, így például a Kallós Zoltán által gyűjtött erdélyi, gyimesközeploki gyönyörű népdalban is:

„Hozz fel Isten azt a Napot,
hogy süsse fel a harmatot.
A harmatot a mezőről,
a bánatot a szívemről!”

Egy másik példa Kalocsáról:

„Jaj Istenem, mit csináljak,
Szaladjak-é, vagy megálljak?
Ha szaladok, szóba vesznek,
Ha megállok, megkötoznek.”

Az is közismert, hogy eleink minden fontos lépésüknél *áldást kértek*. Ezek közül is egy erdélyi példát idéznék, ahol a búcsúzó szerelmére kér áldást, illetve szerelmétől köszön el ilyen szépen:

„Adjon Isten, rózsám, csendes jó éjszakát,
a holnapi napra, boldog felvirradást.

Veled nem élhetek, azért Isten hozzád,
Veled nem élhetek, azért Isten hozzád,

Cédrusfa, rozsmaring, nem árt annak a szél,
köszönöm, angyalom, hogy eddig szerettél.”

Áldást kért életútja fontos állomásainál, például ha megnősült, vagy ha katonának állt be. A közismert 48-as önkéntes búcsúzó dalában a bevonuló honvéd még a halott édesapjától is elbúcsúzik, és áldásáért folyamodik:

„Isten hozzád, szép falum határa,
Elmegyek belőled a csatára.
Jó magyar nem rakja zsebre kardját,
Ha veszélyben látja szép hazáját.

El-eltekintek még a temetőbe,
Ősz apámnak néma nyughelyére,
S kérem Istent, a jámbor porára
Adjon áldást távozó fiára!

Adjon áldást magyarok hadára
És békét a zaklatott hazára!
Hadd imádjuk őt mindég buzgóbban,
Szabad ajkkal a szabad hazában.”⁵

Az isteni gondviselés is jelen van népdalainkban, erre szép példa az alábbi katonaszegei hajnali nóta:

„Kicsi madár, mit keseregsz az ágon?
Nem csak te vagy elhagyott a világon.
Nekem sincsen édesapám, sem anyám,
A Jóisten mégis gondot visel rám.

Kiskoromba árvaságra jutottam,
Életembe de sokat szomorkodtam.
Megtanultam, hogy kell tűrni, szenvedni,
Azt is tudom, hogy kell szívből szeretni.”

A másik isteni erény a *remény*. A keresztény ember mindig remél, és „A remény pedig nem engedi, hogy megszegyenüljünk, mert Isten szeretete kiáradt szívünkbe a nekünk adott Szentlélek által”⁶ – üzeni a Szentírás.

A *zöld* a vegetáció, a természet színe, ami a természettel együtt lélegző falusi ember népköltészetét, szokásait is átszötte. Tisztelte, védte a természetet, fát ültetett, ha gyermeke született. Nem véletlen, hogy szokásainkban gyakran jelen van a vegetáció (zöldágjárás, villózás, karácsonyfa- és májusfaállítás). A természet képes megújulni, áldatlan körülmények között is újra hajtani, ezért a zöld a remény színe is. Népdalaink kezdőképe is a természetről szól, se szeri, se száma az erdőről, mezőről szóló népdalainknak. Úgy vélik: „Akkor szép ez erdő, mikor zöld, mikor a vadgálamb benne költ...” – amikor új élet születik.

A remény másik egyetemes ősi szimbóluma a *szivárvány*, amely már a Bibliában is a szövetség jelképe Isten és az ember között: „Szivárványt helyezek a felhőkbe: ez legyen a szövetség jele köztem és a föld között.”⁷ Egy olyan jelképes híd, amely

összeköti Istent és az embert, az eget és a földet, de megjelenhet két ember között is a remény szimbólumaként, mint ebben a szatmári népdalban is:

„Szivárványos az ég alja,
nem jól van a fejem alja, tyuhaja,
Gyere babám, igazítsd meg,
fáj a szívem, te gyógyítsd meg (vigasztalj meg) tyuhaja.”

Népmeséink is reményt nyújtanak, annak a reményét, hogyha a jó cselekedeteket választjuk, megkapjuk majd az égi jutalmat, hiszen üzenetük így szól: „Jó tett helyében jót várj!”

A legnagyobb a *szeretet* – üzeni a Szeretet-himnusz, de a legtöbb példa is ezzel az erénnyel kapcsolatban található a magyar népköltészetben. E vonatkozásban népballadánk is kincsesbányának tekinthető. A balladák szépségétől elragadtatva írta Kemény Zsigmond: „Ez az a hang, amiért odaadnám minden regényemet.” És miért? Mert, ahogy Nagy Olga írta: „...a népköltészet mindent integrál, ami emberi”, így gyarlóságainkat és erényeinket is. Major-Zala Lajos költő gyönyörűen fogalmazta meg az élet értelmét: „A jóból és rosszból van összekeverve az ember. Ez az ember életének az értelme: a harc az örömeért és harc az öröm ellen. Akkor van elveszve, ha ez a harc ernyed vagy megszűnik.”⁸ A népballada – Greguss Ágost meghatározása szerint: „tragédia dalban elbeszélve” – döbent rá az embert arra, mit ne tegyünk, „ne tegyétek ti leányok...”, illetve mi a követendő példa. Az erkölcsi tanulság, a mások által elkövetett bűnök bemutatásával indítja el bennünk a szép és a tiszta érzések, az erények felé vezető utat. A népballadák legfontosabb célja a katarzis, az erkölcsi megtisztulás kiváltása.

Egyik legismertebb megjelenítése ennek a műfajnak a szívtelen vagy kegyetlen anya típusú ballada. Ahol az anya lelki vívódását a „Kéncsemet vigyem-e? / Gyerme kem vigyem-e?” probléma okozza. S az anya szörnyű bűnére, késő megbánására egy „begye tehen” cselekedete döbent rá: „E nem lelkes állat, / Méges hogy sajnálja, / Hát én lelkes állat, / Hogy tudám elhagyni” (Lészped);⁹ „Egyet visz szájában, / Másikat utánna, / A harmadik bornyát / Maga után csalja” (Gerlén).¹⁰

A szívtelenségre jó példa a klasszikus balladánk közül az egyik legismertebb, az egymástól eltiltott szerelmesek típusú ballada (*A két kápolna virág; Kádár Kata*), amelyben az anyagi javak előtérbe állítása, az anya kegyetlensége vezet a két fiatal tragédiájához: „Az egyiket eltemette / Az oltárnak háta mögé / A másikat eltemette / Az oltárnak elejibe. / Az egyikből nevelkedett / Fehér márvány liliomszál, / A másikkól nevelkedett / Piros márvány liliomszál. / Addig, addig nevelkedtek, / Míg össze nem ölekeztek” (Visa).¹¹ A megdöbentő kegyetlenséget fokozza, hogy a gonosz anya még a halálukban is elválasztja őket: „Miklós annya hogy meglátta, / Mind a kettőt leszakasztá, / Mind a kettőt leszakasztá, / Talpa alatt eltaposá” (Visa).¹² Azt is meg kell említeni, hogy a népi szimbolikában a liliom mellett a márvány is a tisztaságot, a szüzességet jelképezi: „Márványkőből, márványkőből van a Tisza fe-

neke, / Gyöngé vagy még, gyöngé vagy még, babám a szerelemre, / Gyöngeséged nem annyira sajnálom, /Szép vagy babám, jó vagy babám, nehéz tőled elválnom.” – „Milyen megkapó gyengéd jelképpel fejezi ki a népdal a szüzességet: márványkőből, vagyis az egyik legértékesebb anyagból van a Tisza-meder alja. S milyen tisztességes, nem »rámenős« a legény, aki a szüzességnél is nagyobb értéknek tartja babájában a szépségét és jószágát, ezért nehéz tőle megválni” – írja Vajda Mária az erotikus jelképekről.¹³ A két, tisztaságot jelképező szimbólum, a márvány és a liliom összekapcsolódásának szép példája jelenik meg a már idézett balladában. De ehhez a témához tartozik új stílusú balladáink közül a bárókisasszony és a juhászlegény országosan elterjedt szomorú története is (*A bárókisasszony; Báró lány és a juhász*). Íme, egy-egy erdélyi, háromszéki variáns is: „Lányom, lányom, lányomnak se mondalak, / Hogy én téged egy juhászhoz adjalak! / Nem bánom én, édesapám, tagadj meg, / De a szívem a juhászért hasad meg!” (Szotyor);¹⁴ A „suba subához, föld a földhöz” szokás ellen vétő legény pedig elnyeri a büntetését: „Túl a vízen most faragják azt a fát, / Amelyikre juhászbojtárt akasszák. / Fújja a szél fehér ingét s gatyáját: / Mért szereted Szendre báró leányát?” (Sepsiszentgyörgy).¹⁵ Kisalföldön ezt „Arra alá a szedrei (szendrei) határba...” (Kisbarát, Écs, Ménfőcsanak) kezdettel énekeltek.¹⁶

Édesapám mesélte *Celli Mária* címmel a következő megható legendaballadát: „Történt egyszer, hogy egy kislány a celli búcsúba ment Máriához. Útközben rablók támadták meg, és követelték a pénzét. A kislány mondta, hogy nincs neki pénze. Hát akkor mit viszel Máriának? – kérdezték a rablók. A szívemet – felelte a lány. Erre a rablók kést rántottak, és kivágták a kislány szívét és kezébe adták. Hát vidd! – mondták. A kislány kezében a szívével elvonszolta magát a templomba, és a Mária-oltár előtt letérdepelve odanyújtotta a szívét Máriának. Néked hoztam – mondta, és meghalt. Mária kezét nyújtva segítette fel a mennyországba.”¹⁷ Arany A. László hagyatékában szintén megtalálható ez a történet. Liszka József könyvében olvashatjuk: „Arany A. László (és munkatársai) által az 1940-es évek első felében, zömében a Nyitra-vidéken gyűjtött balladákat és népdalokat tartalmazza.”¹⁸ A neves néprajzkutató rávilágít az alkotás ponyvai eredetére, és megtalálja annak Endrődi Sándor népszerű verses feldolgozását a Kőmives Kolos premontrei tanár által összeállított iskolai segédkönyvben is.¹⁹

Számomra az egyik legkedvesebb ballada a szeretet próbája típus (*Sárga áspiskígyó; Sárga hasú kígyó*), amelynek több változata él Moldvában. A legény, leány próbára teszi szeretteit azzal, hogy azt mondja: kebelébe, hasába bújt egy „sárig hasú, sárig esküdt kégyó, sárig sárkánykígyó”. A főhős sorra járja családtagjait, akik ezt válaszolják rendre: „Jobban fiam nélkül / Mintsább karom nélkül.” Egyedül mátkája állja ki a szeretet próbáját, mivel így dönt: „Mintsem mátkám nélkül, / Jobban kezem nélkül” (Forrófalva).²⁰ A jó cselekedet megkapja rögtön az égi helyeslést és jutalmat: „Bényúlt kebelibe, kivegye az kégyót / De nem kégyóvala / Hanem arany vala” (Forrófalva).²¹ Nemrégiben Moldvában nekem is elénekelte egy pusztinai asszony, és meg is ijesztett, hogy éjszaka „fetekesárighasú kégyók” jöhetnek a kertbe, és adott is egy „lapítófát” védekezésül. Hát nem is járkáltam ki éjszaka, nehogy találkozom a

balladában is szereplő kígyóval, hiszen eszembe jutott az „aki azt kiveszi, fél karját megeszi” balladarészlet. Egy biztos, a balladában szereplő állat eszerint a valóságban is létezik.

A halálra ítélt hűga típusú ballada (*Fehér Anna*) a testvéri szeretet igazi gyöngyszeme. Fehér Anna, hogy bátyját megmentse a haláltól, tisztaságát, szüzességét is feláldozza, azonban felajánlása hiábavaló, mert a bíró, (hadnagy, börtöntartó, nagy úr) ígérete ellenére becsapja: „Nem kell neked semmi kincsed, / Csak a te szép szüzességed” (Szépkényerűszentmárton),²² vagy „Nem kell nekem a sok kincsed, / A vékával mért sok pénzed, / Háljál velem az iccakára, / Szabad lesz bátyád hajnalra” (Sepsiszentgyörgy).²³ A kalotaszegi variánsokban nem átok formulával fejeződik be a ballada, hanem a szavát nem tartó bűnös megbüntetésére szólít fel a lány: „Fogjátok meg a huncfutot / Az akasztófára valót, / Mert pártámat széjjel tépi, / Bátyámnak fejét véteti” (Méra).²⁴ Ha arra gondolunk, hogy *A Magyar Nyelv Értelmező Szótárának* egyik magyarázata szerint, a huncut, „olyan személy, aki fondorlatosan, ravaszul cselekszik; mást félrevezetve, ártalmára van ~ gazember”, illetve a huncutkodik ige, „hamisan, incselkedve kacérkodik, pajzánkodik”²⁵ jelentéssel bír, rögtön megértjük, hogy miért szerepel a korábbi balladaszövegekben jelzőként. A korabeli megítélésre pedig jó bizonyíték egy 1881-es feljelentés, melyből kiderül, hogy a feljelentés oka: „kutya csalónak”, illetve „huncut csalónak”-nak nevezik az illetőt.²⁶ Egy másik adat szerint, a sokoróaljai szőlőhegyen még a XVIII. században is „meghuncutulásért”, „huncfutolásért” pénzbírságra vagy megvesszőzésre ítélték embereket.

Az szeret igazán, aki életét is képes másokért feláldozni. Az *önfeláldozás*, az áldozatvállalás szép példája a katona-leány (*Az öreg Dancia király*) típusú ballada, ahol a konfliktust az okozza, hogy az édesapának egy fia sincsen, akit országa védelmére tudna elküldeni: „Istenem, Istenem, / Mért vertél meg ingem? / Kilenc lányom közül / Még egy fiam sincsen! / Kilenc lányom közül / Nincsen ki felvátson / Pusztítják népemet, / Rabolják országom.” *Az öreg* édesapa helyett lánya ölt férfigúnyát, hogy apját kiváltsa a katonarabságból, átvállalva a háború veszélyeit, akár a halált is. „Adjad a kezemre / Ékes paripádat, / Mert én kiválnálak / Katonarabságból” (Léziped).²⁷

Egyetérttek Andrásfalvy Bertalannal: „A balladák nem csak egy, napjainkra felbomlott parasztság utánozhatatlan költészetéről szólnak nekünk, hanem a magyar nemzetet a történelem viharaiban hagyományával megtartó nép erkölcséről is, művészi szépséggel.”²⁸ Úgy vélem, ezek a népköltészeti alkotások napjainkban is útmutatást adnak. A példákat tovább lehetne sorolni, a már említett kalárisra a népköltészet gyöngyeit tovább lehetne fűzni, de előadásom idejébe csak ennyi fért. Csak biztatni tudom a hallgatóságot arra, hogy keressen további gyöngyszemeket népköltészetünkben!

Dolgozószobám falán ott függ a Szeretet-himnusz, amelyből gyakran meríték erőt: „Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet.”²⁹ Kívánom és remélem, hogy a hallgatóság is erőt merít a felidézett, és közösen elénekelt népdalokból, népballadákból!

Végezetül énekeljük el a közismert „Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok...” kezdetű népdalt, amelyet most már én se tudok úgy elénekelni, mint mestere, dr. Barsi Ernő írta, „hogyan ne gondoljak Keszthelyre, ahol Bartók Béla 1905-ben elsőként jegyezte le...”³⁰

Jegyzetek

¹JANCSOVICS, 1995., 13.

²Uo.

³LANZENDORFER, 2004, 396–398. (részlet).

⁴Uo., 391., valamint 395–396.

⁵BARSI, 1988, 99–100.

⁶Róm. 5, 5.

⁷Ter. 8, 13.

⁸In LANZENDORFER – GÜLCH, 2003, 203. Megjegyzem, Major-Zala a Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaság alapító tagja volt, s a társaság mindig a Helikon Kastély-múzeumban tartja a záró ünnepségét.

⁹KALLÓS, 2014, 63.

¹⁰KALLÓS, 2014, 58.

¹¹KALLÓS, 1971, 65.

¹²KALLÓS, 1971, 66.

¹³VAJDA, 1988, 16.

¹⁴ALBERT, 1973, 282.

¹⁵ALBERT, 1973, 286.

¹⁶BARSI, 2013, 300, 301. Ez a ballada volt a kedvence Galgóczi Erzsébet ménfői irónőnek is. Az édesapám által is ismert variánsát énekelte gyakran. Lásd: LANZENDORFER, 2007, 361.

¹⁷LANZENDORFER, 2007. 288. Bakonygyiróti nagyanyjától tanulta, és németül is tudta. Megjegyzem, Endrődi Sándornak, a századforduló jeles költőjének (1850–1920) is van egy verse, *A celli búcsú* címmel.

¹⁸LISZKA, 2013, 145.

¹⁹LISZKA, 2013, 147., 149.

²⁰KALLÓS, 2014, 302.

²¹KALLÓS, 1971, 385.; lásd még: ALBERT, 1973, 78–79. Itt aranyalmát, aranypénzt vett ki a kebeléből a mátkája.

²²KALLÓS, 1971, 196.

²³ALBERT, 1973, 135.

²⁴KALLÓS, 2014. 216.

²⁵A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (szerk.), 1979, 379.

²⁶A XIX. századból is van erre adatunk: „*Fazekas Benedek feljelentése Tóközi Mihály felesége ellen, mivel »kutya csaló-nak«, illetve »huncut csaló-nak« nevezte.*” Lásd Tósziget, Csilizközi járás Szolgabíróóság Iratai, 1881. December 13. 5580/1881.

²⁷KALLÓS, 1971, 391.

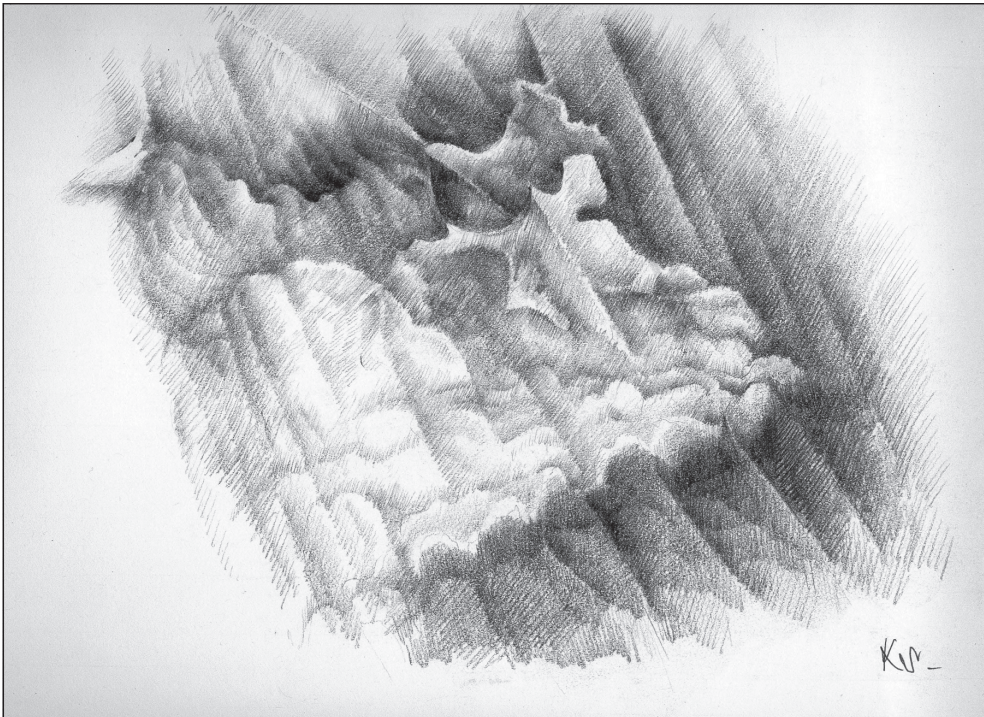
²⁸In KALLÓS, 2014, 7.

²⁹Kor, 13, 13.

³⁰BARSI, 2011, 9.

Felhasznált irodalom

- A Magyar Nyelv Értelmező Szótára III. kötet. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (szerk.). Budapest, 1979.
- Albert Ernő: *Háromszéki népballadák*. Bukarest, 1973.
- Barsi Ernő: „Győr városában...” *Dalok mondókák Győrből és Győrről*. Győr, 1988.
- Barsi Ernő: *Daloló Sokoróalja*. Győr, 2013.
- Jancsovics Antal: *Szövegkeresés Bartók-dallamokra*. Kisalföld, 1995. január 7., 13.
- Kallós Zoltán: *Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák*. (Szabó T. Attila gondozásában.) Bukarest, 1971.
- Kallós Zoltán: *Balladás könyv*. Kolozsvár, 2014.
- Lanczendorfer Zsuzsanna: A szálláskeresés motívumának vizsgálata két sokoróaljai példán keresztül. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 6. I. kötet. Szerkesztette: S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika. Veszprém, 2004, 387–398.
- Lanczendorfer Zsuzsanna – Gülch Csaba: *A vérző liliom. Dely Mária balladája a néphagyomány és a költészet tükrében*. Győr, 2003.
- Lanczendorfer Zsuzsanna: „Mindent apámról...” *Egy sokoróaljai iparos emlékei*. Budapest, 2007.
- Liszka József: *Átmenetek. Folklor és nem-folklor határán*. Komárom, 2013.
- Vajda Mária: *Hol a világ közepe? Parasztvallomások a szerelemről*. Kecskemét, 1988.

Kertész Sándor: Fényjáték I.